

avatott zsidó orvos került ki a pesti alma-mater csarnokaiból és így első úttörője lett ő utána az egyetemi tanulmányok terére lépő hitsorsosainak; ki hazánk leghíresebb és irodalmilag legtevékenyebb orvosai közé tartozott, ki Balatonfüredet hazánk elsőrangú és nagyon látogatott gyógyhelyévé tette és ki a himlőoltást nálunk nagy erélylyel és lankadatlan buzgalommal honosította.

És ezen kiváló orvos és tudós mindmáig nem talált még helyet Magyarország irodalmi pantheonjában: a nagyszabású Pallas Lexikonban, sem nem a most Amerikában angol nyelven megjelenő, de már végefelé haladó monumentális Jewish Encyclopediában, noha bennük már sok más deus minorum gentium életrajzíróra és méltatóra akadt. Pedig minálunk már vagy negyven évvel ezelőtt állított neki rövid életrajzi emléket bold. Reich Ignác a pesti izr. hitközségnél működő derék tanító, az ő németül írt Beth-El című művében, melyből egy néhány sovány adat később Wurzbach biographiai Lexikonjába és egy évvel ezelőtt Színnyei József »Magyar Irók Élete és Munkái« című vállalkozásába is átszármazott.

Jelen soraimban azonban, amelyeket itt — Önök előtt tisztelt uraim — felolvasni szerencsém volt, csak össze akartam foglalni az általam gyűjtött ismert és ismeretlen adatokat életéről, hogy ezen derék és kiváló férfiú születése most beálló 150-ik évfordulójának alkalmából egy új és teljesebb életrajzzal megemlékezzünk.

Budapest.

MANDL BERNÁT.

BUDA VÁROSA EGY XVI. SZÁZADBELI RESPONSUMBAN.

Sokáig vitás és kétes volt, vajjon a XVI—XVII. század neves responsumíróinál előforduló *בירן* vagy *בירא* (Isserlein Izrael responsgyűjtm. 139. és 147. sz. és Samuel di Medina 40. sz.)¹⁾ városa alatt a magyar birodalom főszékhelye és a török hódoltság idejében a török uralom főhelye értendő-e, vagy pedig a török fennhatósághoz tartozó Viddin (l. Lów L. és Steinhardt, Ben

¹⁾ V. ö. Büchler S., A zsidók története Budapesten, 59. l.

Chananja V. k. 16. l. és X. 614. l.). Sőt akadt oly nézet is, mely száműzött budai zsidók alkotta hitközséget fedezett föl Bulgáriában (u. o.), de hazai történetünk feldolgozója, Kohn Sámuel, ezt az extravagans föltevést, mint alaptalant, már rég visszautasította. Helyesen indokolja Kohn ellenvetését, amennyiben a budai zsidók kiűzése 1368. évben történt, magyar zsidók tartózkodásáról Törökországban pedig csak a XVI. század közepe táján értesülünk.¹⁾ De egy csak nemrég napvilágra került levél határozott tanuságot tesz a mellett, hogy בורגא alatt csak Buda értendő.

A husiatyni »Dobebé Sifte Jesénim« (a Mekize Nirdamim egyesület mintájára alakult társulat) irodalmi egyesület פ"ד פ"ח czimű kiadványában van e minket érdeklő néhány sor. Az említett responsum-gyűjtemény — legyen szabad röviden a kútfőről is beszámolni — 71 responsumot tartalmaz; köztük husz Mózes ben Maimun nevét viseli, a többi pedig többnyire olasz rabbiktól ered.

Emez ötvenegy levél számos új és becses történeti eseménynyel gazdagítja az olasz, a szentföldi és a török uralom alatt viruló zsidó községek történetét; élénk színben tünteti föl a zsidók kulturáját, kereskedelmi és családi viszonyait, apróbb czivódásait és nagyobb háboruszkodásait; gyarapítja a tudósok és rabbik névsorát és beszámol ama kor férfainak tevékenységéről. Ezért kívánatos volna, hogy a tudós kiadó, aki egyuttal a kézirat jelenlegi birtokosa, Aschkenazy Rafael Izsák ankonai rabbi úr, előbb Azulai Chájjim József Dávid, a híres bibliographus és könyvíró tulajdonát képezte, az összes 277 darabot, innen ered a könyvczíme is, a zsidó tudomány munkásai számára hozzáférhetővé tegye. A következő részlet a kéziratban 246. sz. alatt van, a nyomtatottban 46. sz. alatt. A másoló megjegyzése szerint a ברכת אברהם czimű kéziratból vette; Azulai pedig hozzá teszi a margón, hogy annak szerzője R. Abraham Treves Zarfati (l. Sem Hagdolim 'א 53. sz. a.),²⁾ mely így hangzik:

¹⁾ Kohn, Kutforrások 147. l.

²⁾ L. Efraim Zalman Margoliut, עקיבא t-שינישין alatt, ahol könyvünket így idézi: של מהר"א שיבש צרפתי (olv. בספי שמות) a Treves családról l. Brüll értekezését Jahrbücher II. k.

בא מסילוניא והגיד לי מהר"ר יהונתן אשכנזי יצ"ו איך בעיר בודנא כשרצה לגרש אשתו הראשונה והיו מסופקים אם יכתבו בגם יהונתן או יונתן והרב הגדול אשר שמעו הולך בכל המדינות ראש הטלה הגאון מהר"ר יעקב פולק ז"ל אשכנזי צוה לראות שטר הכתובה ומצאו שם כתוב יונתן וצוה לכתוב בגם יונתן כמו שנכתב בכתובה. ונתבטל אז הענין ולא גרש ואח"כ הלך מהר"ר יהונתן יצ"ו בעיר שערפורג והיה שם זקן ורב בקי. וגדול ושמו מהר"ר יצחק קהל ורצה מהר"ר יהונתן יצ"ו לשלוח משם הגם לאשתו וגם מהר"ר יצחק הג"ל הסכים לכתוב בגם יונתן כמו שהיה כתוב בשטר הכתובה והיתה סבה שלא שלח גם אז גם לאשתו בהיות אשתו קרובת הנשיא ר' עקיבה וע"י הנשיא הוצרך לחזור לאשתו לבודנא ואחר ימים רבים סוף סוף גרש בבודנא וסדר הגם הרב הזקן מהר"ר יוסף זלמינא וגם הוא צוה לכתוב בגם יונתן כמו שהיה כתוב בכתובה אעפ"י שהעולם קראוהו רבי יהונתן ע"כ

» R. Jonathan Aschkenazy jött Plevnáról és mesélte nekem, hogy midőn *Buda* városában első feleségétől el akart válni, kétkeltek benne, vajjon a válólevélben יהונתן vagy יונתן irandó-e. A nagy rabbi, kinek híre az összes országokban elterjedt, R. Jakob Pollak Aschkenazy parancsolta, hogy mutassák elő a házassági szerződést és a יהונתן nevet találták benne. Erre így parancsolta kiállítani a válólevelet is, amint a házassági szerződésben írva van, de meggyusult az egész dolog és nem vált el. Azután ment R. Jonatan Scherburg városába, ott pedig vala egy öreg, nagytudományú rabbi, kinek neve R. Izsák volt, R. Jonatan onnan akarta a válólevelet feleségének elküldeni. És az említett R. Izsák is beleegyezett, hogy יהונתן-t írjanak a válólevélbe, amint írva volt a házassági szerződésben. Az oka, hogy nem küldte már akkor a válólevelet, az volt, hogy a felesége a fejedelem R. Akiba rokona volt és a fejedelem miatt kénytelen volt visszatérni feleségéhez Budára és csak hosszú idő múlva vált el tőle Budán és az öreg rabbi, R. József Zalmina szerepelt a válólevél átadásánál. Ő is parancsolta, hogy יהונתן írjanak, amint a házassági szerződésben volt, ámbátor az egész világ a יהונתן néven ismeri.«

A válólevél tartalma reánk nézve itten egészen jelentéktelen. De a responsumban, illetve jobban mondva, a följegyzésben fölemlített személyek kétségtelenné teszik, hogy itt csakis a magyarországi Budáról lehet szó.

Két bizonyíték szól emellett.

1. A válólevél átadásánál szereplő Zálmoni József mint budai rabbi már előbb is ismeretes volt (l. Büchler i. m. 59. l.). Büchler is említi, hogy mily túlszigorú volt a válólevelek kiállításában és hogy ily kérdésekben levelezett kortársaival. Büchler adatait Zalmoniról avval lehet bővíteni, hogy Zalmoni könyvszerző is volt. Kéziratban láttam egy művét Pollák Kaim fővárosi tanító úrnál négy évvel ezelőtt. Mint a kézirat birtokosa annak idején mondta, sajtó alá akarta rendezni, vajjon keresztül vitte-e szándékát, azt nem tudom.

2. Az említett fejedelem R. Akibáról szintén Büchler (i. h. 57. l. kk.) írt kimerítően. Tudjuk, hogy Budán élt és csak életének alkonyán ment Prágába, ahol 1496 körül meghalt. Ugyanott élt a feljegyzésünkben előforduló híres Jakob Pollak Aschkenazy is. Végül még teljesség kedvéért a scherburgi rabbiról, R. Izsákról emlékezünk meg. Mindenesetre az esemény és följegyzés legkésőbb a XVI. század első feléből való.¹⁾

Miskolcz.

DR. MARMORSTEIN A.

MIÉRT ÜNNEPELJÜK A CHANUKÁT GYERTYAGYUJTÁSSAL.

A Makkabeusok I. könyve beszéli, hogy a chanuka-ünnepet a magasztalás és az öröm jeléül rendelték el.²⁾

Megillath Tánith visszavezeti az ünnep eredetét az oltár újjáépítésére és a templomnak Juda Makkábi idejében történt felszentelésére. Ezen alkalommal átalakították a hős makkabeusok lámpásokká lándzsáikat és gyertyácskákat tüztek lándzsáikra, diadaluk örömére.³⁾

A talmud hagyománya keletkezésének okát következőképen adja elő: »Kiszlev hó 25-ikén nyolcz napi chanuka-

¹⁾ Abraham Treves Zarfatit, említi Büchler S. (Magyar Zsidó Szemle. X. 422), ki Chaim budai rabbival levelezett 1545-ben, a budai rabbik között nem találom.

²⁾ Makkabeusok I. k. 4, 47—58.

³⁾ Mászecheth Szofrim 20. 3. 12. jegyzet ed. Müller; Dárkhé Mósé Tur O. Ch. 670. Krauss Samuel is a makkabeusoknak ezen ténykedésével hozza kapcsolatba a gyertyagyujtás tényét. Revue des études juives 1895. 24. l.